

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ

Постригань Уляна, Дефорж Ганна

*Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна*

У статті висвітленні особливості роботи з обдарованими учнями. Звертається увага на методи роботи вчителя під час навчання на уроках біології. Наведена загальна характеристика обдарованих дітей, перелік їхніх проблем. Представлена коротка характеристика методів, рекомендованих для роботи з обдарованими учнями. Вказані рекомендовані етапи роботи на уроках, поради педагогічному працівникові, основні напрямки виховання обдарованих дітей. Розкриваються питання олімпіадної роботи, позакласної роботи з біології. Проаналізовані дослідження та публікації з цієї проблематики.

Ключові слова: обдарованість, позакласна робота, олімпіадна робота, розвиток учнів, продуктивність учнів.

Features of working with gifted pupils in Biology lessons

Uliana Postryhan, Hanna Deforz

*Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University,
Kropyvnytskyi, Ukraine*

The article highlights the peculiarities of working with gifted students. Attention is drawn to the teacher's work methods during Biology lessons. A general description of gifted children, a list of their problems is given. A brief description of the methods recommended for working with gifted students is presented. The recommended stages of work in the lessons are specified, advice to the pedagogical worker, the main directions of raising gifted children. The questions of Olympiad work, extracurricular work in Biology are revealed. Analyzed research and publications on this issue.

Key words: giftedness, extracurricular work, Olympiad work, student development, student productivity.

Постановка проблеми. Проблема обдарованості в наш час стає все більш актуальною. Це насамперед пов'язано з потребою суспільства в неординарних, творчих особистостях. Раннє виявлення, навчання і виховання обдарованих і талановитих дітей є одним із головних завдань удосконалення системи освіти [8].

Обдарованість у дітей – явище складне, а робота, пов'язана з нею, залишається однією з найпроблемніших сфер діяльності педагогів. На сучасному етапі суспільного розвитку потрібні люди, які думають не шаблонно, а люди, які вміють вирішувати поставлені проблеми і знаходити з них вихід.

Обдаровані діти з великим інтересом чекають вступу до школи, але на них чекає розчарування. Саме вони, найдопитливіші, часто нудьгують на уроках. Більшість вчителів взагалі не піклуються про обдарованих дітей. Школа орієнтована в першу чергу на учнів із середніми розумовими здібностями, оскільки вчителі прагнуть довести всіх учнів до рівня навчальної програми. Відмінники не цінуються і поступово стають поверхневими учнями.

Виникає парадокс між вимогами суспільства і справжнім станом справ у школі, коли з одного боку держава вимагає активну, творчу особистість, а з іншого боку школа орієнтується на середнього учня [7]. Саме тому виникла необхідність у проведенні спеціального дослідження з метою вдосконалення процесу навчання, активізації пізнавальної діяльності.

Практично всі дослідники сходяться на думці, що єдиного підходу до роботи з обдарованими дітьми не існує, є лише специфічні підходи. Сучасна система освіти в Україні потребує вдосконалення навчальної діяльності учнів [6]. Одним із головних завдань удосконалення системи освіти є раннє виявлення, виховання та плекання обдарованих дітей, які є інтелектуальною скарбницею будь-якої нації. Дослідження вчених багатьох країн світу показують, як важко перебудувати систему освіти та змінити ставлення вчителів до учнів. Тому дане дослідження є актуальним.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблему обдарованості широко вивчають такі українські вчені, як: Л. Артем'єва, О. Белкіна, О. Кульчицька, В. Моляко, Г. Лаврентьєва, М. Литвинова, О. Музика, Р. Семенова, Л. Чорна, основною метою досліджень яких є пропаганда знань із проблеми обдарованості, ознайомлення з новітніми досягненнями психології в цій галузі [7].

Різні аспекти проблеми організації роботи з обдарованими дітьми в школі досліджували науковці: М. Барна, Л. Ващенко, Ю. Гільбух, О. Данилова, М. Макарчук, А. Матюшкін, В. Черняк та ін. [3].

На думку вітчизняного дослідника О. Музики: «Обдарованість – це наслідок розвитку вроджених задатків під дією як внутрішніх, суб'єктивних, так і зовнішніх, стосовно особистості, соціальних чинників». А. Матюшкін

стверджує, що обдарованість є комплексом інтелектуальних, творчих та мотиваційних чинників. П. Тадеєв, досліджуючи питання обдарованості, звернувся до наукових джерел польських колег. Згідно досліджень польських науковців, обдарованість – це специфічна конфігурація загальних і спеціальних здібностей, які надають можливість виконувати певну діяльність на високому рівні. Ф. Гутковська вважає, що поняття «обдарований» застосовується в шкільній практиці для визначення зразкового учня [2].

Мета статті: розкрити та проаналізувати форми і методи роботи з обдарованими учнями на уроках біології та в позакласній роботі з предмета. У межах дослідження обдарованість розглянути як системну якість особистості, що відзначається високим рівнем розвитку здібностей, ціннісним ставленням до них як основи особистісної ідентичності, орієнтуванням на розвиток, саморозвиток і творчість.

Виклад основного матеріалу дослідження. Завдання школи – підтримувати учня і розвивати його здібності, готуючи його до реалізації цих здібностей. Виявлення обдарованих дітей слід починати ще в початковій школі на основі спостережень, дослідження психологічних особливостей, мовлення, пам'яті, логічного мислення. На даному етапі розвитку освіти питання роботи з обдарованими учнями є одним із найактуальніших і хвилюючих для вчителів школи, батьків та самих учнів [9].

Педагоги, які працюють з обдарованими дітьми, повинні розуміти необхідні теоретичні основи, форми і методи виявлення таких дітей, перспективні методичні прийоми, що сприяють формуванню та розвитку здібностей, основи розробки програм (планів) навчання обдарованих дітей, методи наукових досліджень. Також можна налагодити навчання обдарованих дітей на основі діагностичних обстежень, розробляти та реалізовувати індивідуальні програми, ставити завдання, обирати ефективні форми та методи навчання, давати рекомендації учням і батькам з питань розвитку здібностей. Для багатьох учнів участь в олімпіаді – перший крок до великої науки. На думку В.О. Сухомлинського олімпіади допомагають визначити шлях дитини до

особистого успіху. Невід'ємною частиною організації учнівської олімпіади з біології є забезпечення учням комплексної теоретичної, практичної та психологічної підготовки. Підготовка до олімпіади не може бути розглянута тільки в рамках позакласної роботи [3].

Необхідно підкреслити, що будь-яке примусове об'єднання учнів у групи не допускається, учням не може бути заборонено брати участь у позакласних заходах на підставі їх відставання з інших предметів. Позакласна робота в школах має бути організована на громадських засадах. Кожен учень сам обирає той чи інший вид позакласної роботи за власними інтересами та бажаннями. Завдання педагогічного колективу – стимулювати інтерес учнів до позакласної роботи, організовувати позакласну роботу, мотивувати їх долучатися. Вчителі ретельно вивчають схильності та здібності кожної дитини, щоб допомогти їй зробити правильний вибір і розвинути правильні інтереси. Заняття з рослинами і тваринами захоплюють дітей, розвивають любов до природи, сільськогосподарської праці, дають корисні та необхідні практичні навички [3].

На уроках біології під час роботи з обдарованими учнями потрібно створювати таку навчальну ситуацію, яка б максимально навантажувала провідну здібність. Рекомендовано розробляти індивідуальні освітні маршрути, схеми-плани руху до успіху кожної обдарованої дитини. Вони мають акцентувати увагу на сильних сторонах особистості (посилююча модель), або на слабких (коригуюча модель), удосконалювати сильні сторони, щоб компенсувати слабкі (компенсуюча модель).

Щорічно учні беруть участь у предметних олімпіадах, конкурсах, які мають за мету продемонструвати в результаті наскільки дитина володіє уміннями та навичками застосовувати отримані знання у нестандартних ситуаціях, наскільки має рівень розвитку логічно-математичного, комунікативного, самостійного чи критичного мислення [4].

Ефективність навчання біології з обдарованими учнями можна підвищити за умови використання проблемних завдань, оскільки вони сприяють розвитку пізнавального інтересу школярів через радість творчості й ті позитивні емоції під

час їх розв'язання. Школярі вчаться застосовувати свої знання в нових, несподіваних ситуаціях, знаходити нестандартні відповіді на запитання, виявляти суперечності, висувати гіпотези й доводити їхню справедливість [3].

Впровадження проблемних завдань на уроках біології допомагає педагогу використовувати отримані учнями знання для розв'язання різних практичних, дослідницьких і навчальних завдань, розвивати індивідуальні можливості й креативність учнів, підвищувати їхній інтерес до теми уроку.

Саме тому на уроках біології необхідно застосовувати найрізноманітніші форми і методи роботи. Це надаватиме обдарованим школярам різноманітні знання і дасть змогу випробовувати свої сили і можливості у різних видах діяльності [1].

Наведемо етапи роботи з обдарованими учнями:

1. Підготовчий:

Виявлення обдарованих учнів;

Складання діагностичних карт;

Розроблення нормативних документів, робочих програм роботи з обдарованими учнями.

2. Основний (практичний):

Упровадження інтерактивних методів навчання (проблемно-дослідницьких, проектних, модульних), що розвивають в учнів творче й дослідницьке мислення.

Активна участь в інтелектуальних і творчих конкурсах різних рівнів.

3. Узагальнення:

Аналіз досягнутих результатів.

Співвідношення результатів реалізації програми з поставленими метою й завданнями [3].

Розвиток обдарованості учнів залежить від професійного рівня педагогів та використання креативних методів навчання. У практиці педагогічної діяльності слід використовувати нові технології навчання, які сприятимуть розвитку інтелектуальної, творчої, предметної або лідерської обдарованості.

Обдарованими можна вважати дітей, якщо вони:

Часто «перескакують» через послідовні етапи свого розвитку;

У них чудова пам'ять, яка базується на ранньому мовленні; рано починають класифікувати і категорувати інформацію, що надходить до них;

Із задоволенням віддаються колекціонуванню. При цьому їхня мета не приведення колекції в ідеальний і досить постійний порядок, а реорганізація і систематизація її;

Мають великий словниковий запас, із задоволенням читають словники та енциклопедії, придумують нові слова і поняття;

Можуть займатися кількома справами відразу, наприклад, стежити за двома чи більше подіями, що відбуваються навколо них;

Дуже допитливі, активно досліджують навколишній світ і не терплять будь-яких обмежень своїх досліджень;

У ранньому віці здатні простежувати причинно-наслідкові зв'язки, робити правильні висновки [3].

Проблеми обдарованих дітей:

1. Неприязнь до школи часто з'являється тому, що навчальна програма нудна і нецікава для обдарованої дитини.

2. Обдарованим дітям подобаються складні ігри і нецікаві ті, якими захоплюються їхні ровесники, внаслідок чого дитина опиняється в ізоляції.

3. Заглиблення у філософські проблеми: для обдарованих дітей є характерним замислюватися над такими явищами, як смерть, потойбічне життя, релігійні вірування набагато частіше, ніж для інших дітей.

4. Невідповідність між фізичним, інтелектуальним та соціальним розвитком – обдаровані діти частіше віддають перевагу спілкуванню з дітьми старшого віку. Через це їм важко бути лідерами – вони поступаються фізичним розвитком.

5. Прагнення до досконалості – для обдарованих дітей характерна внутрішня потреба досконалості, вони не заспокоюються, доки не досягнуть бажаного.

6. Почуття незадоволеності – вони критично ставляться до своїх досягнень, мають низьку самооцінку [1].

Поради педагогічному працівникові:

1. Учитель не повинен вихваляти кращого учня. Не потрібно вирізняти обдаровану дитину за індивідуальні успіхи, краще заохотити спільні заняття з іншими дітьми.
2. Учителеві не варто приділяти багато уваги навчанню з елементами змагання. Обдарована дитина частіше від інших ставатиме переможцем, що може викликати неприязнь до неї інших учнів.
3. Учитель не повинен робити з обдарованої дитини «вундеркінда». Недоречне акцентування на її винятковості породжує роздратованість, ревності друзів, однокласників. Інша крайність – зловмисне прилюдне приниження унікальних здібностей – звичайно, неприпустима.
4. Учителю необхідно пам'ятати, що в більшості випадків обдаровані діти погано сприймають суворо регламентовані заняття, що повторюються.
5. Виробляти у дітей терпиме ставлення до нових понять, думок.
6. Не вимагати запам'ятовування схем, таблиць, формул, одностороннього рішення, де є багатоваріативні способи.
7. Культивувати творчу атмосферу – учні повинні знати, що творчі пропозиції, думки клас зустрічає з визнанням, приймає їх, використовує.
8. Вчити дітей цінувати власні та чужі думки. Важливо фіксувати їх в блокноті.
9. Іноді ровесники ставляться до здібних дітей агресивно, це необхідно попередити. Найкращим засобом є пояснення здібному, що це характерно, і розвивати у нього терпимість і впевненість.
10. Пропонувати цікаві факти, випадки, технічні та наукові ідеї.
11. Розсіювати страх у талановитих дітей.
12. Стимулювати і підтримувати ініціативу учнів, самостійність. Пропонувати проєкти, які можуть захоплювати.
13. Створювати проблемні ситуації, що вимагають альтернативи, прогнозування, уяви.

14. Створювати періоди творчої активності, адже багатого геніальних рішень з'являється в такий момент.

15. Допомогати оволодівати технічними засобами для записів [5].

Основні напрямки виховання обдарованих дітей:

1. Формування особистості. Виховання творчої особистості, здатної до діяльності в новій економічній ситуації, розвиток її обдарувань, талантів.

2. Розвиток інтелекту. Розвиток пам'яті, мислення, спостережливості, уваги, уважності. Продовження розумової діяльності за межами заданої ситуації.

3. Розвиток творчості. Здатність продукувати нові ідеї, гіпотези, знаходити нетрадиційні способи вирішення проблемних задач, виявляти при цьому оригінальність, винахідливість [3].

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження.

Виховання та навчання обдарованої дитини – це складний процес, який потребує комплексного підходу. Обдарованих дітей варто залучати до різноманітних біологічних гуртків, олімпіад, конкурсів тощо. Доцільно підбирати завдання, які б не тільки виявляли рівень знань з предмету, а й розвивали б мислення учнів, сприяли баченню біологічних процесів у цілому в усіх проявах життєдіяльності, дозволяли б учню порівнювати, аналізувати і робити самостійні висновки. Обов'язковою умовою участі учнів в олімпіадах є їх добровільна участь. Дуже важливо вчасно побачити прояви обдарованості, приділяти увагу, забезпечити умови розвитку дитини [4].

Єдиних вимог і рекомендацій щодо навчання обдарованих дітей не існує, адже кожна дитина – унікальна особистість. Вчителю для навчання обдарованих дітей необхідно знайти їхні особливості, перейматися проблемами, інтересами, розвивати здібності дитини. Лише особистість може виховувати особистість і талант може виростити новий талант [4].

Список використаної літератури

1. Беякова Л. Інтелектуальна гра «Чудова сімка». *Педагогічний вісник*. Хмельницький, 2003. № 1. С. 31–32.

2. Бугай Н.В. Дослідження проблеми обдарованості учнів на уроках біології. *Стратегії інноваційного розвитку природничих дисциплін: досвід, проблеми та перспективи*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 1

березня–16 квітня 2020 р.) / за заг. ред. проф. Н.А. Калініченко. Харків: ФОП Озеров, 2020. С. 30–31.

3. Буряк С. Обдаровані діти. Здібності. Обдарованості. Таланти. Київ : Бібліотека «Шкільний світ», 2009. С. 5.

4. Ващенко Л.С., Данилова О.В., Макарчук М.Ю., Мотузний В.О. Біологічні олімпіади школярів : навчально-методичний посібник. Київ : Генеза, 2002. 288 с.

5. Вельдбрехт Д.О., Токар Н.Г. Позакласні екологічні заходи. *Серія «Бібліотека журналу «Біологія»*. Харків : Основа, 2003. Вип. 11. 96 с.

6. Ветрова О. Д. Сучасні методи і форми роботи з обдарованими дітьми. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя : Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 3. С. 73–75.

7. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень : монографія / за ред. В.О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир : Рута, 2006. 320 с.

8. Прокопчук О. А. Організація з обдарованими учнями на уроках біології : навчальний посібник. Харків: Основа, 2018. 75 с.

9. Туров М.П. Обдаровані винахідники: хто вони? *Практична психологія та соціальна робота*. Київ : СОЦИС-ПРЕС, 2008. № 10. С. 68–72.